

מחשבים מעבודה לעבודה

מסכת זבחים דף ט עמוד ב – י עמוד א

איתמר: שחטה לשמה לזרוק דמה שלא לשמה - רבי יוחנן אמר: פסולה, וריש לקיש אמר: כשירה. ר' יוחנן אמר: פסולה, מחשבין מעבודה לעבודה, וילפינן ממחשבת פיגול, ור"ל אמר: כשירה, אין מחשבין מעבודה לעבודה, ולא ילפינן ממחשבת פיגול. ואזדו לטעמייהו, דאיתמר: השוחט את הבהמה ע"מ לזרוק דמה לעבודת כוכבים, ולהקטיר חלבה לעבודת כוכבים - ר' יוחנן אמר: אסורה, מחשבין מעבודה לעבודה, וילפינן חוץ מבפנים; ריש לקיש אמר: מותרת, אין מחשבין מעבודה לעבודה, ולא ילפינן חוץ מפנים... אמר רב אשי: הכי קאמר: ומה במקום שאם אמר הריני שוחט לשם פלוני שהוא כשר, לזרוק דמו (שלא לשמו) לשם פלוני - פסול, מקום שאם אמר הריני שוחט שלא לשמן שהוא פסול, [שחטו ע"מ] לזרוק דמן שלא לשמן - אינו דין שיהא פסול. רבי אילא לסיועיה לריש לקיש: לא תאמר בזריקה ותיתי מק"ו מבינייא, משחיטה וקבלה, למאי הלכתא כתב רחמנא? לומר, דאין מחשבין מעבודה לעבודה. מתקיף לה רב פפא: ודלמא דמחשבין מעבודה לעבודה! אם כן, לשתוק קרא מיניה ותיתי מקל וחומר דרב אשי, ואידך? פריך הכי: מה להנך שכן טעונות צפון וישנן בחטאות הפנימיות. ואידך? השתא מיהא בשלמים קיימין. איתמר: שחטה לשמה לזרוק דמה שלא לשמה - רב נחמן אמר: פסולה, רבה אמר: כשרה, והדר ביה רבה לגבי רב נחמן מק"ו דרב אשי.

א.הקדמה

" ארבעה מיני מחשבות פוסלות את הקרבן: מחשבה שלא לשמו, מחשבה שלא לשם בעליו, מחשבת חוץ לזמנו (פיגול), ומחשבת חוץ למקומו... הזמן בו המחשבה פוסלת הוא זמן עשיית אחת מארבע עבודות הדם: שחיטה, קבלה, הולכה וזריקה... במחשבת חוץ לזמנו ומקומו, המחשבה הפוסלת היא מחשבה לזרוק את הדם או להקטיר או לאכול ממנו חוץ לזמנו או מקומו... לגבי מחשבת שלא לשם בעליו, המחשבה הפוסלת היא לזרוק את הדם שלא לשם בעליו... הסוגיה כאן עוסקת במחשבה שלא לשמו... תוכן המחשבה הפוסלת הוא עשיית אחת מארבע עבודות הדם שלא לשמן. השאלה היא האם יש התאמה בין זמן המחשבה לבין תוכן המחשבה: האם השוחט חטאת וחושב באותה שעה על עבודה אחרת לעשותה לשם קרבן אחר – פוסל את הקרבן?¹

ב. מחלוקת האמוראים והפסיקה בה

נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש, בשתי שאלות קרובות: השוחט לשמה במחשבה לזרוק דמה שלא לשמה, האם היא כשרה, והשוחט חולין במחשבה לזרוק דמה לעבודה זרה, האם יאסר באכילה. זו סוגיה שנשנתה במסכת חולין. רבי יוחנן סובר שמחשבים מעבודה לעבודה לכן החטאת פסולה והחולין אסורים באכילה ובהנאה. הרמב"ם פוסק: "שחטה לשמה וחשב בשעת השחיטה לזרוק דמה שלא לשמה הרי זו פסולה, לפי שמחשבין מעבודה לעבודה, וזאת המחשבה שחשב בשעת השחיטה כאילו חשבה

¹ 'שערי היכל' עמוד מה.

בשעת זריקה. ולפיכך פסולה². גם השולחן ערוך הביא את ההשלכה לימינו: השוחט לשם עבודת כוכבים, אפילו לא חישב לעבדה בשחיטה זו אלא חישב בשעת שחיטה לזרוק דמה או להקטיר חלבה לעבודת כוכבים - הרי זה זבחי מתים, ואסורה בהנאה³. אמנם בניגוד לשחיטה לעבודה זרה, כאן "רבו הפוסקים"⁴ שרק אמירה מפורשת אוסרת, ולא די במחשבה.

כמה סיבות ישנן לפסיקה כרבי יוחנן:

- א. רבא מכריע שהלכה תמיד כרבי יוחנן לגבי ריש לקיש, למעט שלושה מקרים⁵.
- ב. בסוגייתנו רב אשי מביא ראיה לדעת רבי יוחנן, בעוד שהראיה שמביא רבי אילא לדברי ריש לקיש שנויה במחלוקת.
- ג. פשט ברייתא כדברי רבי יוחנן: "תניא כוותיה דרבי יוחנן: השוחט את הבהמה לזרוק דמה לעבודת כוכבים ולהקטיר חלבה לעבודת כוכבים - הרי אלו זבחי מתים"⁶.
- בהבנת דברי ריש לקיש ישנן שתי אפשרויות. ניתן לומר שלדעתו אע"פ שבפיגול מחשבים מעבודה לעבודה, אין ללמוד מכך. אפשר גם לומר ש"גם מחשבת זריקה חוץ לזמנה בשעת השחיטה איננה נכנסת למשבצת של מחשבין מעבודה לעבודה. מחשבה כזו מפגלת... משום שהזריקה מעבר להיותה עבודה – מוגדרת גם כאכילת מזבח, ומהות מחשבת פיגול היא אכילה (גם אכילת מזבח) חוץ לזמנה"⁷. הרב ליכטנשטיין מוכיח שבכל מקרה הכרחי להניח שבהגדרת פיגול ישנו פן עצמאי, ללא קשר למחשבה מעבודה לעבודה. ראיה לכך מגמרא לקמן: "אמר רבי ינאי: חישב שיאכלוהו כלבים למחר - פיגול, דכתיב: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל"⁸.
- "אכילת כלבים מוגדרת כאכילה, ממילא היא נכנסת למגדירים הבסיסים של פיגול, וזאת חרף העובדה שאכילת כלבים לא תוגדר כעבודה בשום הקשר שהוא". כך הוא מדייק גם בלשון רש"י, המסביר את דעת ריש לקיש:
- "לא ילפינן לה מפיגול, דהתם עיקר מחשבתו המביאה לידי פיגול, זו היא שיחשוב בעבודה זו לעשות עבודה אחרת מן אחת העבודות להאכיל לאדם או למזבח חוץ לזמנו וזריקה אכילת מזבח היא. והוא הדין אם חישב על הקטרת החלב שאינה מן עבודות. הילכך לא דמיא לשלא לשמו"⁹. הקטרת חלב איננה מן העבודות, ואף על פי כן שייך בה שם פיגול, בהיותה מוגדרת כאכילת מזבח. לפי רבא בר אהילאי, רבי יוחנן למד כך:

² הלכות פסולי המוקדשין פרק טו הלכה י.

³ יו"ד הלכות שחיטה סימן ד סעיף א.

⁴ כרתי ס"ק ב.

⁵ יבמות לו, א.

⁶ חולין לט, ב.

⁷ שיעורי הרב אהרון ליכטנשטיין, זבחים, עמוד 236. להלן: הרא"ל.

⁸ לא, א.

⁹ רש"י ט, ב ד"ה אין מחשבין.

"ומה מקום שאם אמר הריני שוחט חוץ למקומו שהוא כשר, שחטו על מנת לזרוק דמו חוץ למקומו - פסול, מקום שאם אמר הריני שוחט שלא לשמו שהוא פסול, [שחטו ע"מ] לזרוק דמו שלא לשמו - אינו דין שיהא פסול¹⁰". ניתן להבין את המחלוקת לפי זה בחקירה שביארנו¹¹ אם פסול שלא לשמה הוא 'אקטיבי- שולל' או שחסרונו הוא בהעדר לשמה. רבי יוחנן מגדיר שלא לשמה פסול אקטיבי, ולפיכך הוא מושווה לפיגול. לפי ריש לקיש "אופי פסול שלא לשמה הוא העדר לשמה, ויש בסיס להפריד בין מחשבה כזו למחשבה פוסלת כמו פיגול¹²".

ג. איזו עבודה נפסלת?

חקרו האחרונים¹³ האם מחשבת הזריקה פוסלת את השחיטה או את הזריקה העתידית. הרמב"ם ביאר דעתו כאפשרות השניה: "כאילו חשבה בשעת זריקה" משמע שהפסול הוא בזריקה¹⁴. עדיין יש לחקור, האם הכוונה שהמחשבה מועברת לשעת הזריקה, או שכבר בזמן השחיטה כאילו זרק במחשבה פוסלת¹⁵. כיוון שבמקרה של שחיטת חולין לשם עבודה זרה, כתב רש"י: "השחיטה לא נעשית לשם עבודת כוכבים, אלא בשעת שחיטה חישב לעבוד הזריקה לשם עבודת כוכבים ולא זרק¹⁶". הרי שלפחות לדעתו הקרבן נפסל למרות שאין כלל זריקה בהמשך, והפסול מוקדם כבר לזמן השחיטה¹⁷.

מכל מקום הגרי"ז סבור להיפך, שהפסול הוא בשחיטה. הוא מביא לכך כמה ראיות:
א. ראית הגמ' מפיגול, והרי שם אין הפסול מחמת מחשבתו בזריקה, שהרי אם חשב מחשבה זו **בזריקה לא נתפגל**¹⁸, ומאי ראייה הוא למחשבת שלא לשמה, וע"כ חזינן דעיקר ראייתו היא דכשחשב על עבודה אחרת איזה מחשבה שהיא, מיחשב כאילו חשב בשחיטה גופא. ב. ומה"ט א"ש ג"כ מאי דאיתא בירושלמי פסחים **דמחשבין מעבודה לעבודה מיקרי לשמה ושלא לשמה**, והרי דחשבין כאילו חשב **בשחיטה עצמה** שלא לשמה, דאם נאמר דפסולו הוא מחמת מחשבתו בזריקה, לא מיקרי זה לשמה ולשלא לשמה, דהרי בזריקה לא חשב כי אם שלא לשמה,

¹⁰ י, א.

¹¹ בלימודנו לדף ב.

¹² הרא"ל, עמוד 239.

¹³ 'חמדת דניאל' למשל.

¹⁴ חידושי ר' חיים הלוי קרבן פסח פרק ב הלכה ו ד"ה אכן.

¹⁵ 'דף על הדף'.

¹⁶ רש"י י, א ד"ה לזרוק דמה לעבודת כוכבים.

¹⁷ 'דף על הדף', מקובץ 'מעין'.

¹⁸ אמנם שיטה מיוחדת של רש"י (חולין לט עמוד ב ד"ה חולין) היא שאכן גם בחולין מחשבת עבודה זרה פוסלת בשעת זריקה.

ג. וגם מדין מחשבין מעבודה לעבודה גבי עכו"ם דמדמה הגמרא לזה, חזינן ג"כ דאין פסולו מחמת מחשבתו בעבודה השניה, שהרי בעכו"ם אין זה שייך כלל לפסולי מחשבה, אלא **עיקר האיסור הוא מחמת שעשה מעשה לעכו"ם**...¹⁹.

ייתכן שמחלוקת האחרונים יסודה בירושלמי: "אמר רבי אילא: ממחשבת פיגול לימד רבי יוחנן אילו זרק שלא לשמו שמא אינו פיגול. שחטו לשמו לזרוק דמו שלא לשמו פסול... א"ר יוסה אנא חמית לרבי ירמיה תפיס לרבי בא. אמר ליה: אמר לי טעמא דר' יוחנן למה שחטו לשמו לזרוק דמו שלא לשמו פסול. נעשה משעה ראשונה כשחטו לשמו ושלא לשמו והוא פסול. ... רבי חנניה אמר קומי רבי מנא בשם רבי יודן: טעמא דרבי יוחנן כל שאילו יבוא לאותה העבודה ואינו מחשב לה, מחשב הוא מעבודה אחרת לה. אילו שחטו לשמו לזרוק דמו שלא לשמו, שמא אינו פיגול? שחטו לשמו לזרוק דמו שלא לשמו פיגול²⁰". לדעה הראשונה הפסול חל כבר בשחיטה עצמה, לדברי רבי יודן מחשב לזריקה והיא הפסולה²¹.

נעיר רק שדברי הרמב"ם, שהפסול הוא בזריקה, נאמרו רק לגבי שחיטה במחשבה לזרוק שלא לשמה, ולא לגבי חולין שנשחטו לעבודה זרה.

ד. עבודות חוץ מזריקה

כתבו בעלי התוספות: "משחיטה לקבלה לא, דהא מפיגול יליף לה וק"ו דרב אשי דיליף משינוי בעלים לא הוי אלא משחיטה לזריקה כמו שינוי בעלים²²". כלומר, השוחט על מנת לקבל שלא לשמה כשר, שהרי אין בקבלה מחשבת פיגול, שהיא מקור הדין. לעומת זאת, אם חישב לזריקה פסל, גם אם לא היה זה בשעת השחיטה, אלא בקבלה או הולכה, שהלימוד מפיגול תקף גם כאן²³. לעומת זאת המאירי כותב: "שאם שחטה במחשבה שיקבל דמה שלא לשמה, או יוליכנה למזבח שלא לשמה, או יזרוק דמה שלא לשמה - נפסל הזבח באותן הקרבנות שנפסלין בשלא לשמה. והרי שמצינו ארבע עבודות מהן לפסול, והן: שחיטה קבלה וחולכה זריקה²⁴". ייתכן שדעתו כדעת הרמב"ם, שהפסול מועבר לעבודה השנייה, ולכן הוא קיים גם בקבלה והולכה²⁵. גם הלכה זו ניתן לתלות במקור הלימוד: אם לומדים מפיגול, כפי שנקטה הסוגיה בתחילה, אולי ניתן ללמוד שכל שצריך לשמה – פוסל, ואפילו אם חשב על

¹⁹ חידושי הגר"ז י, א.

²⁰ תלמוד ירושלמי פסחים פרק ה הלכה ב.

²¹ קרן אורה. הוא מציע שלדעת הרמב"ם המקור לפסול שלא לשמה הוא הלימוד השני, ולגבי שוחט חולין במחשבת זריקה לעבודה זרה – המקור הוא פיגול.

²² תוספות ט, ב ד"ה מחשבין מעבודה לעבודה.

²³ משנה למלך הלכות פסולי המוקדשין פרק טו הלכה י.

²⁴ בית הבחירה חולין לח, ב.

²⁵ קרן אורה, שערי היכל עמוד מז.

הקבלה. לעומת זאת אם המקור הוא קל וחומר משינוי בעלים כדברי רב אשי, אין מקור לאסור פעולות נוספות על הזריקה²⁶.

בדומה לכך לגבי השוחט על מנת להקטיר שלא לשמו. אם המקור הוא לימוד מדין שינוי בעלים – יש להתיר, שרק זריקה נאסרה. אם המקור הוא פיגול, ניתן לאסור. אמנם אפשר לטעון שאין ללמוד מפיגול, שהרי מחשבת שלא לשמה אינה פוסלת בהקטרה עצמה, וכיצד תפסול בתכנון מראש²⁷.

ייתכן גם שניתן להשתמש בשני מקורות הדינים לשתי ההלכות בנפרד: ברמב"ם ישנו הבדל בנימוק לגבי שוחט חולין לעומת שוחט על מנת לזרוק חוץ לזמן. בהלכות שחיטה הוא כותב:

"השוחט את הבהמה לזרוק דמה לעכו"ם או להקטיר חלבה לעכו"ם הרי זו אסורה, שלמדין מחשבה בחוץ בחולין ממחשבת הקדשים בפנים, שמחשבה כזו פוסלת בהן כמו שיתבאר בהלכות פסולי המוקדשין²⁸". למרות ההפניה להלכות פסולי המוקדשים, אפשר לדייק כי "בהלכות שחיטה משמיט הרמב"ם את הנימוק של הלבשת מחשבת השחיטה על גבי הזריקה. נוכל אם כן לומר שהרמב"ם ראה צד שווה בין מחשבת עבודה זרה למחשבת פיגול, והצד השווה שבהם חלוק מאופיה של מחשבת שלא לשמה. בפיגול ובעבודה זרה בנוי הכול על מחשבה שאינה נכונה בשחיטה עצמה, ורק בפסול של 'שלא לשמה' מסבים את מחשבת השחיטה לזריקה²⁹".

שיעור זה נכתב לראשונה עבור מעלה – מרכז לציונות דתית.

לתגובות: shnufi@gmail.com

²⁶ שיעור היכל בשם ליקוטי הלכות.

²⁷ טיעונו של רבי עקיבא איגר להסבר דברי לח"מ (פסולי המוקדשים פרק טו הלכה א) שמכשיר. האוסר הוא ר"י מלוניל. כל זה לקוח מ'שיעורי היכל' עמוד מז.

²⁸ רמב"ם הלכות שחיטה פרק ב הלכה טו.

²⁹ הרא"ל, עמוד 245.